

УДК 373.1

DOI 10.32626/2413-2578.2022-19.16-27

В.І. Ворох,

Vikysska28@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-1946-8095>

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Відомості про автора: Ворох Вікторія, аспірант кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: соціалізація дітей з інтелектуальними порушеннями; корекція мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями; економічне виховання дітей з інтелектуальними порушеннями. E-mail: Vikysska28@gmail.com

Contact: Vorokh Viktoriia, graduate student of the Department of Special and Inclusive Education, Ivan Ogienko National University of Kamyanets-Podilsky, Kamyanets-Podilsky, Ukraine. Research interests: socialization of children with intellectual disabilities; speech correction of children with intellectual disabilities; economic education of children with intellectual disabilities. E-mail: Vikysska28@gmail.com

Ворох В.І. Теоретичний аналіз проблеми економічного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями. У статті визначено теоретичні передумови формування уявлень про сутність економічного виховання у світовій педагогіці. Наведено основні еволюційні відомості та проведений критичний аналіз наукових праць зарубіжних та вітчизняних дослідників стосовно економічного виховання як психолого-педагогічної категорії. Визначено основні підходи та орієнтири провідних західних дослідників на сутності економічного виховання (когнітивний, біхевіористський та інтеракціоністський). Охарактеризовано зарубіжний досвід формування елементарних економічних навичок у дітей у межах діючих освітніх програм. Виокремлено споріднені психолого-педагогічні категорії: «економічне виховання», «економічна освіта», «економічна компетентність», «економічна підготовка», «економічна

свідомість», «економічне мислення», «економічна культура», «економічна соціалізація» тощо. Охарактеризовано підходи науковців до визначення терміну «економічне виховання». Для більш глибокого розуміння відмінностей між освітою і вихованням обґрунтовано спільні і відмінні риси вказаних термінів. Наголошено, що для цілей дослідження особливостей набуття економічних навичок дітьми з інтелектуальними порушеннями доцільно послуговуватися терміном «економічне виховання» замість «економічна освіта». Подане авторське визначення термінів: «економічне виховання», «економічне виховання дітей з інтелектуальними порушеннями».

Ключові слова: виховання, економічне виховання, економічна освіта, економічні навички, діти з інтелектуальними порушеннями.

Vorokh V.I. Theoretical analysis of the problem of economic education of children with intellectual disabilities.

The article identifies the theoretical prerequisites for the formation of ideas about the essence of economic education in world pedagogy. The basic evolutionary information is given and the critical analysis of scientific works of foreign and domestic researchers concerning economic education as a psychological and pedagogical category is carried out. The position of researchers on the sources of economic education of children is substantiated. The interrelation of economic education of children with their socialization is proved. The main approaches and guidelines of leading Western researchers on the essence of economic education (cognitive, behavioral and interactionist) are identified. Taking into account the above approaches, the interrelated key components of economic socialization of children are given: 1) subjects (agents) of socialization; 2) the process of socialization through learning; 3) individual variables arising from the peculiarities of social structure (sex, age, social status, etc.); 4) the result of the process of socialization (adequate implementation of the chosen economic role). The foreign experience of formation of elementary economic skills in children within the current educational programs in the leading countries of the world is characterized. Related psychological and pedagogical categories: "economic education", "economic education", "economic competence", "economic training", "economic consciousness", "economic thinking", "economic culture", "economic socialization", etc. The possibilities of their synonymous use in the formation of economic skills in children are emphasized. The approaches of scientists to the definition of the term "economic education" are described. For a deeper understanding of

the differences between education and upbringing, the common and distinctive features of these terms are justified. It is emphasized that for the purposes of studying the peculiarities of the acquisition of economic skills by children with intellectual disabilities, it is advisable to use the term "economic education" instead of "economic education". The author's definition of the terms: "economic education", "economic education of children with intellectual disabilities" is given.

Key words: education, economic education, economic education, economic skills, children with intellectual disabilities.

Постановка проблеми. Тенденції соціально-економічного розвитку суспільства актуалізують проблему вдосконалення змісту економічного виховання підростаючого покоління, пошуку та розробки ефективних методів виховного впливу.

Сучасний випускник відповідно до концепції Нової української школи має вміти вести себе як споживач, ефективно використовувати індивідуальні заощадження, приймати доцільні рішення у сфері зайнятості, фінансів та ін., що свідчить про необхідність здійснення ефективного економічного виховання у навчально-виховній діяльності. Завдання педагогів полягає в тому, щоб навчити дітей мислити самостійно, допомогти їм зрозуміти ціну грошей, людської праці, природних ресурсів, дати первинне уявлення про їх раціональне використання, а також формувати первинну економічну культуру. Особливо вагомим це є у корекційно-виховній роботі з учнями з інтелектуальними порушеннями, оскільки їхня підготовка до самостійного життя та соціально-економічних відносин ускладнюється особливостями психічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні у педагогіці існує низка наукових праць, присвячених питанням економічного виховання учнів та студентів у процесі освітньої діяльності (О. Аменд, Л. Епштейн, Л. Пономарьов, В. Розов, Б. Шемякін, С. Балабанов, Л. Горкіна, Н. Грама, О. Камишанченко, А. Кітов, В. Кондратьєв, О. Кульчицька, Т. Любимова, І. Прокопенко, В. Розов, А. Смоленцева, Б. Шемякін, О. Шпак та ін.). Вчені досліджують різні аспекти цієї проблеми: визначення педагогічних умов економічного виховання; формування економічної компетентності; виховання економічної культури; особливості економічного виховання в сім'ї; підготовка педагогів до реалізації економічного виховання учнів та ін.

У спеціальній педагогіці вивчались різні проблеми виховання дітей з інтелектуальними порушеннями (А. Белкін, В. Бондар, О.Вержиховська, І. Дмитрієва, Г. Дульнєв, І. Єременко, В. Липа, С. Миронова, В. Синьов, Н. Стадненко, О. Хохліна та ін.). Низка праць науковців присвячена питанням соціалізації дітей з інтелектуальними порушенням, що також є важливим для їх входження у мінливе економічне середовище. Вивченню різних аспектів цього питання присвячені дослідження В. Бондаря, А. Висоцької, О. Гаврилова, І. Гладченка, В. Засенка, С. Коноплястої, В. Липи, В. Синьова, М. Супрун, І. Татяничкової, О. Хохліної та ін.

Відповідно, на сьогодні сформовано широкий спектр спеціальних досліджень у напрямі економічного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями, який дозволяє поглибити зміст цієї психолого-педагогічної категорії.

Метою дослідження є теоретичний аналіз проблеми економічного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. Передусім, звертаємось до наукових доробків щодо сутності економічного виховання, зокрема, до еволюції його появи у психолого-педагогічних дослідженнях. В Україні про цей вид виховання активно заговорили тільки наприкінці ХХ ст., проте західній науці економічному вихованню приділяли увагу ще, починаючи з етапу становлення та розвитку ринкових засад господарювання. При цьому активне формування відповідних течій і теорій економічного виховання та економічної соціалізації підростаючого покоління припадає на середину минулого століття.

Якщо провести історичний екскурс у досліджувану проблематику, то можна побачити, що перші значимі результати у цьому напрямі зробили В. Барріс, Т. Бері, А. Берті, А. Бомбі, Дж. Брунер, К. Гудмен, Т. Керет Уард, К. Крауз, Д. Лассар, Г. Маршал, Л. Магрудер, Ж. Піаже, П. Плінер, К. Ролан-Леві, Р. Саттон, Р. Сінглер, А. Стасей, А. Страус, П. Томас, Д. Томсон, П. Уемблі, К. Фокс, Д. Фрідман, К. Шусслер та ін. Їх вчення базувались на психологічних аспектах виховання у дітей розуміння різних економічних категорій, серед яких першочергового значення набувала категорія «гроші» та механізми поводження з ними. Крім того, дослідниками робилися спроби формування ціннісного ставлення дітей до економічних явищ і процесів та активного залучення їх у базові економічні відносини, що забезпечують потреби життєдіяльності особистості (М. Сігал, Л. Фербі, Б. Швальб та ін.). Дослідженню питань впливу різноманітних чинників (вік, стать,

соціальний статус та ін.), формування у дітей уявлень про гроші та поводження з ними, а також формування уявлення у них уявлень про джерела отримання грошей та відповідні товарно-грошові відносини досліджували: А. Берті, А. Бомбі, Г. Маршал, Л. Магрудер, П. Томас та ін. Формування у дітей уявлень про базові економічні категорії (ринок, товар, ціна, попит, пропозиція, раціональний вибір, прибуток та ін.) досліджували: В. Барріс, А. Берті, Т. Бері, А. Бомбі, К. Крауз, Р. Сінглер, Д. Томсон, К. Фокс та ін. Крім того, фахівцями розглядалися питання розуміння і сприйняття дітьми співвідношень понять: «ціна-якість» (В. Барріс, А. Берті, А. Бомбі та ін.); «ціна-трудова зусилля» (Т. Керет Уард, К. Фокс та ін.); «ціна-попит-пропозиція» (Т. Керет Уард, К. Крауз, Р. Сінглер, Д. Томпсон та ін.); «прибуток-вигода-економія» (Т. Бері, К. Крауз, Д. Томсон та ін.).

Увага західних дослідників була також прикута до питання пошуку надійних та ефективних джерел економічного виховання. Тому в межах інтерекціоністського підходу було також визначено, що економічну інформацію діти отримують із чотирьох основних джерел (батьки, ровесники, реклама та самі товари на ринку). При цьому перші три джерела самі доносять до дитини необхідну економічну інформацію, а четверте – є результатом власної активності дитини, яка пізнає ринок, ключові чинники вибору товару, основні етапи здійснення покупки тощо [10, с. 28].

Джерелами економічного виховання Д. Лассар та К. Ролан-Леві вважали: 1) особистісну активність дитини, яка передбачає самостійну участь в економічному житті (зокрема, «шопінг»); 2) зорову активність, що залучає зорові аналізатори інформації; 3) соціальну активність, яка дозволяє отримувати інформацію від спілкування з батьками, однолітками, іншими дорослими, які сприймають особистість як економічного партнера, а не об'єкта виховання [11].

На основі органічного поєднання трьох сформованих у цьому напрямі підходів (когнітивний, біхевіористський та інтеракціоністський) Д. Лассар та К. Ролан-Леві пов'язали між собою чотири ключові змінні складники економічної соціалізації дітей: 1) суб'єкти (агенти) соціалізації; 2) процес соціалізації шляхом навчання; 3) індивідуальні змінні, що впливають із особливостей соціальної структури (стать, вік, соціальний статус тощо); 4) результат процесу соціалізації (адекватна реалізація обраної економічної ролі) [11].

Дослідження також засвідчило, що формування елементарних економічних понять (товар, гроші, ціна, ринок та ін.) у дітей в європейських країнах починається ще у старшому дошкільному віці.

Так, економічне виховання в Швеції спрямоване на формування уміння робити раціональний вибір («ціна-якість»), а також навчають дітей: не витратити кишенькові гроші на шкідливі для здоров'я товари (чіпси, цукерки, жуйки та ін.), а навпаки, купувати корисні фрукти та овочі; раціонально ставитися до витрачання сімейного бюджету (економити гроші шляхом дбайливого ставлення до своїх речей та іграшок (щоб не втрачати гроші на купівлю нових) та відмовлятися від частини бажань, якщо вони не становлять першу необхідність). У Німеччині економічне виховання дітей досить тісно пов'язане із екологічним: дітей навчають обдуманно ставитися до купівлі товарів та точно обдумати, що точно потрібно купувати, ще перед походом до магазину; привчають дітей до використання екологічних пакетів та упаковки (тканинні або паперові замість поліетиленових), купівлі напоїв у скляних пляшках замість пластикових для збереження здоров'я, що економить гроші на ліки. У дитячих садках Японії часто проводять екскурсії до банків, бірж, підприємств, де знайомлять дітей з особливостями діяльності цих установ, з працею дорослих тощо [8].

Загалом же можна зробити висновок, що європейські, американські та японські освітні програми школярів містять достатньо інформації, що допомагає формувати у них розуміння сутності економічних потреб, навичок поводження з грошима, планування витрат, орієнтуватися в базових економічних термінах, а також виховує повагу до приватної власності, до чесних умов конкуренції та до осіб, що уміють працювати у різних сферах бізнесу тощо.

Переходячи до питання про сутність економічного виховання як психолого-педагогічної категорії, стикаємося з різноманіттям не тільки позицій дослідників на його сутність, але і оперування ними цілою низкою споріднених понять: «економічна освіта», «економічна компетентність», «економічна підготовка», «економічна свідомість», «економічне мислення», «економічна культура», «економічна соціалізація» тощо.

Починаючи з дослідження сутності економічного виховання, знаходимо деякі відмінності у його трактуванні різними авторами.

Зокрема, В. Кривуша та В. Синьов визначають економічне виховання як вироблення у вихованців чіткого уявлення про закономірності процесів економічного розвитку, особливості побудови ринкових відносин, а також як цілеспрямоване і систематичне формування у них економічних знань та творчої підприємницької ініціативи, вироблення навичок практичного використання економічних знань у реальному житті [5].

Л. Кашуба характеризує економічне виховання як організовану

педагогічну діяльність, направлену «на формування економічної свідомості через передачу економічних знань, формування економічних умінь і навичок, пов'язаних з економічно цілеспрямованою діяльністю, формуванням економічно значущих якостей особистості, розвиток економічного мислення» [4, с. 133].

Досить змістовно підходять до визначення економічного виховання Л. Мацко та М. Прищак, характеризуючи його як таке, що передбачає розвиток у дітей економічного мислення, спрямованого на правильне розуміння економічних законів, явищ та процесів, на виховання дбайливого ставлення до приватної власності та природних ресурсів, на формування уявлень про суспільно-економічний розвиток, на розуміння ролі праці та власного місця у суспільних трудових процесах [6].

Г. Товканець також вбачає економічне виховання у формуванні чіткої уяви про закономірності розвитку економіки та особливості ринкових відносин; у побудові в учнів чіткої системи знань у цьому напрямі; у підготовці до продуктивної праці у майбутньому, до ощадливого ставлення до ресурсів, а також вироблення навичок практичного застосування економічних знань у реальному житті [9].

Подібні визначення демонструють також у своїх дослідженнях А. Нісімчук, О. Падалка, О. Шпак [7, с. 178] та Л. Бляхман [1, с. 200], вказуючи при цьому, що результатом економічного виховання є переконання, мотиви, настанови та ціннісні орієнтації особистості, що формуються шляхом цілеспрямованої діяльності педагога у напрямку формування розуміння сутності економічних явищ, а також методів та практичного досвіду реалізації економічної поведінки.

Т. Боршуляк характеризує економічне виховання з двох позицій. По-перше, як процес формування у особистості сучасного економічного мислення, заснованого на зоощадливості, працелюбності, старанності, організованості та інших ділових якостях [2, с. 4]. По-друге, як і попередні дослідники, як організовану педагогічну діяльність, спрямовану на формування економічної свідомості, в результаті якої у дітей з'являється уявлення про організацію економічних відносин, розвиток продуктивних сил та виробничих відносин [2, с. 6].

Досить часто дослідники характеризують економічне виховання як складову трудового виховання, визначаючи його як організовану педагогічну діяльність з формування економічної культури у дітей. При цьому важливим компонентом економічної культури вони вбачають економічну свідомість – знання основних законів економічного розвитку, підвищення ефективності суспільного виробництва,

покращення виробничих відносин, методів управління та систем економічного господарювання. Тобто акцент робиться на суспільній економічній свідомості, залишаючи поза увагою індивідуальні економічні потреби особистості, що, на нашу думку, є досить поверховим визначенням змісту економічного виховання. В свою чергу, складником економічної свідомості вказані дослідники вважають економічне мислення – здатність до усвідомлення та осмислення особливостей та законів економічного життя з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу, що сприяє творчому розв'язанню індивідом власних економічних потреб та реалізації для цього конкретних трудових завдань.

У процесі дослідження нами також визначено, що досить часто дослідники послуговуються поняттям «економічна освіта» при вивченні таких же питань, які досліджуються у процесі економічного виховання. Така ситуація дійсно присутня на теренах наукового освітнього простору, оскільки, якщо більш детально розбиратися у змістовному наповненні економічного виховання, розглянутого нами вище, то фактично мова йде про навчання дітей економічній грамотності, тобто дійсно відбувається освітня діяльність як така.

Для більш глибокого розуміння відмінностей між освітою і вихованням доцільно вдається до провідних педагогічних праць у цьому напрямі. Зокрема, аналіз педагогічної літератури дозволив визначити основні відмінності між цими поняттями (табл. 1).

Таблиця 1.

Спільні риси та відмінності у дефініціях «освіта» та «виховання»

Критерії визначення	Категорія «освіта»	Категорія «виховання»
Характер процесу	Взаємодія (педагога та учня; вихователя та вихованця)	
Періодичність процесу	Систематичність	
Масштаби впливу	Має як індивідуальне, так і суспільне значення та користь	
Спрямованість впливу	Спрямоване на розвиток та саморозвиток особистості	
Цільовий характер	Передати наявну інформацію з певної галузі знань, сприяти її засвоєнню	Допомогти сформувати навички у певній сфері діяльності
Сфера впливу	Вплив на когнітивну сферу	Вплив на психічну сферу

Отже, можна відмітити наявність багатьох спільних моментів між категоріями «освіта» та «виховання», виділених різними дослідниками. При цьому спільних рис нами виявлено більше, ніж відмінностей та основним системоутворюючим елементом як освіти (навчання), так і виховання виступає психолого-педагогічна взаємодія, спрямована на передачу певної інформації від одного суб'єкта (педагога, вихователя) до іншого (учня, вихованця). Тому для цілей даного дослідження можемо допустити синонімічність понять «економічна освіта» та «економічне виховання».

Переходячи до визначення змісту економічної освіти у контексті економічного виховання, можемо відзначити, що З. Гіптерс в умовах становлення та подальшої розбудови ринку в нашій державі економічне навчання розглядає як таке, що «має на меті переосмислення змісту освіти, придбання нових професій та виживання в час безробіття, ощадливої поведінки населення як основи макроекономічної стабільності, інновацій у вирішенні соціально-економічних проблем, соціального забезпечення» [3, с. 61].

Наведена позиція змісту економічної освіти ще раз доводить її тотожність із економічним вихованням. Проте також можемо констатувати, що у контексті теми дослідження, яка розглядається, більш прийнятним буде використання категорії «економічне виховання», ніж «економічна освіта», оскільки, з нашої точки зору, мета економічного виховання полягає саме у формуванні у дітей навичок поведінки в різних економічних ситуаціях, а економічна освіта більш часто використовується для позначення процесу навчання студентів різним економічним спеціальностям та асоціюється з навчанням у відповідному закладі вищої освіти за такою спеціальністю.

Таким чином, в межах нашого дослідження для цілей формування навичок економічної поведінки у дітей з інтелектуальними порушеннями будемо послуговуватися категорією «економічне виховання».

Зауважимо, що набуття дітьми навичок економічної поведінки можна вважати процесом набуття ними економічної компетентності. При цьому увага дослідників звертається як на процес такого набуття в межах економічних ЗВО (знову ж таки в рамках освітніх програм економічних спеціальностей), так і поза межами таких закладів, для цілей економічного виховання.

З урахуванням проведеного вище дослідження сутності та змістового наповнення категорії «економічне виховання» вважаємо за доцільне надати авторське її бачення. При цьому підтримуємо позицію

тих дослідників, які вбачають в економічному вихованні двоїстий характер: по-перше, розглядаючи його як процес набуття навичок економічного мислення та реалізації економічної поведінки, а по-друге, як організовану педагогічну діяльність у цьому напрямі.

Таким чином, у широкому розумінні під економічним вихованням пропонуємо розуміти організовану педагогічну діяльність, спрямовану на взаємодію учасників навчально-виховного процесу з метою передачі знань, умінь, навичок у сфері економічної поведінки та формування відповідної економічної свідомості у майбутніх учасників ринкових відносин. Вважаємо це когнітивним підходом до визначення економічного виховання.

У вузькому розумінні економічне виховання пропонуємо розглядати як процес формування у дитини сучасного економічного мислення, яке дозволяє йому почуватися повноцінним учасником економічних відносин та суб'єктом споживання, заощадження, організованості та продуктивних сил в межах існуючої економічної системи.

Щодо категорії «економічне виховання дітей з інтелектуальними порушеннями», можемо запропонувати наступне визначення: це процес формування у дитини з інтелектуальними порушеннями базового економічного мислення, яке дозволяє йому ставати учасником елементарних економічних відносин та суб'єктом споживання, заощадження, організованості в межах існуючої економічної системи з метою більш ефективної її соціалізації та соціальної адаптації.

Це визначення розглядається нами лише у вузькому значенні, оскільки стосується певної категорії дітей, на яких спрямовується економічне виховання. Воно на пряму пов'язане із необхідністю та одночасно можливістю соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями, що є особливо важливим для даної соціальної категорії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, проведене дослідження показало, що «економічне виховання» як психолого-педагогічна категорія почала своє формування досить давно. Проте у частині економічного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями питання економічного виховання тільки починають зароджуватися. При цьому у таких дітей у значній мірі виникають труднощі реалізації повноцінних економічних відносин. Відповідно, завдання економічного виховання таких дітей мають бути звужені до меж набуття ними елементарних економічних навичок на шляху їх соціалізації. Перспективою подальших досліджень визначено формування педагогічного інструментарію

економічного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями.

Бібліографія

1. **Бляхман Л. С.** (1990) Перестройка экономического мышления. Москва, 1990.; 2. **Боршуляк Т. М.** (2016) Економічне виховання дітей дошкільного віку: моніторинг компетенцій. Кам'янець-Подільський; 3. **Гіптерс З. В.** (2017) Економічна освіта дітей та молоді як чинник соціального захисту: історико-педагогічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2 (41). 59-62; 4. **Кашуба Л. В.** (2018) Формування економічної компетентності дітей у процесі наступності (заклад дошкільної освіти – початкова школа). *Професійна освіта: методологія, теорія та технології.* 7. 123-139; 5. **Кривуша В. И., Синьов В. Н.** (1992) Педагогическая система А.С. Макаренко и пути ее использования в практике органов, исполняющих наказание. Киев: РИО ИПК ОИН; 6. **Мацко Л. А., Прищак М. Д.** (2009) Основы психологии та педагогіки: навч. посіб. Вінниця: ВНТУ; 7. **Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т.** (2000) Сучасні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Видавничий центр «Просвіта»; 8. **Сорокова М. Г.** (1998) Современное дошкольное образование: США, Германия, Япония. Москва: Владос; 9. **Товканець Г. В.** (2012) Категорії і функції вищої економічної освіти. Динамика та насъвременната наука – 2012: матеріали за VIII міжнародна научна практична конференція, (Софія, 17-25 юли 2012 г.). Том 6. Педагогически науки. Софія: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2012. С. 23-27; 10. **De la Ville V-I., Tartas V.** (2010) Developing as consumers. Understanding Children as Consumers. D. Marshall (ed.). London: SAGE Publ. Inc. 23-40; 11. **Lassare D., Roland-Lévy C.** (1989) Understanding Children's Economic Socialization. Understanding Economic Behavior. K.G. Gruenert, F. Olander (eds.). Dordecht: Kluwer Academic. 347-368.

References

1. **Blyakhman, L.S.** (1990) Restructuring of economic thinking. Moscow, 1990. [in Russian]; 2. **Borshulyak, T.M.** (2016) Economic education of preschool children: monitoring of competencies. Kamenets-Podolsky. [in Ukrainian]; 3. **Gipters, Z.V.** (2017) Economic education of children and youth as a factor of social protection: historical and pedagogical aspect. *Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series: Pedagogy. Social work.* 2 (41). 59-62. [in Ukrainian]; 4. **Kashuba, L.V.** (2018) Formation of economic competence of children in the process of succession (preschool - primary school). *Vocational education: methodology, theory and technologies.* 7. 123-139. [in Ukrainian]; 5. **Krivusha, V.I., Sinyov, V.N.**

(1992) Pedagogical system AS Makarenko and ways to use it in the practice of law enforcement agencies. Kyiv: RIO IPK OIN; 6. **Matsko, L.A.**, Pryshchak, M.D. (2009) Fundamentals of psychology and pedagogy: textbook. way. Vinnytsia: VNTU. [in Ukrainian]; 7. **Nisimchuk, A.S.**, Padalka, O.S., Shpak, O.T. (2000) Modern pedagogical technologies: textbook. way. Kyiv: Prosvita Publishing Center. [in Ukrainian]; 8. **Sorokova, M.G.** (1998) Modern preschool education: USA, Germany, Japan. Moscow: Vldos. [in Russian]; 9. **Tovkanets, G.V.** (2012) Categories and functions of higher economic education. Dynamics of Modern Science - 2012: Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference, (Sofia, July 17-25, 2012). Volume 6. Pedagogical sciences. Sofia: White CITY-BG Ltd., 2012. P. 23-27. [in Ukrainian]; 10. **De la Ville, V-I.**, Tartas, V. (2010) Developing as consumers. Understanding Children as Consumers. D. Marshall (ed.). London: SAGE Publ. Inc. 23-40; 11. **Lassare, D.**, Roland-Lévy, C. (1989) Understanding Children's Economic Socialization. Understanding Economic Behavior. K.G. Gruenert, F. Olander (eds.). Dordrecht: Kluwer Academic. 347-368.

Стаття отримана 16.04.2022 р.

УДК: 376: 159.95, 81'23

DOI 10.32626/2413-2578.2022-19.27-43

Н.С. Гаврилова

nathalia.gavr@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2563-0626>

Я.О. Гаврилова

yaryna2205@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ТА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ “Я-ОБРАЗУ” У ШКОЛЯРІВ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Відомості про авторів: Гаврилова Наталія – кандидат психологічних наук, доцент кафедри логопедії та спеціальних методик факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Україна. У колі наукових інтересів проблеми діагностики та